

MEDIA TA'LIM METODLARI ORQALI TALABALARNI KREATIV FIKRLASHGA O'RGATISH MEXANIZMLARINING NAZARIY ASOSLARI

Raximova Xurzoda Kamulovna

CHDPU Psixologiya kafedrası o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14845113>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 3-fevral 2025 yil

Ma'qullandi: 5-fevral 2025 yil

Nashr qilindi: 10-fevral 2025 yil

media, media kompetensiyasi, kompetentlik, motivatsion-media, aloqa, aloqa chastotasi, axborot, perceptual sharhlovchi (baholash), amaliy-operativ (faoliyat), ijodiy, motivatsion-qiyamatli, mazmunli, protsessual, raqamli texnologiyalar, model, resurs, internet, mobil ilova, platforma.

ABSTRACT

Ushbu maqolada media ta'lim metodlari orqali talabalarni kreativ fikrlashga o'rgatish mexanizmlarining nazariy asoslari haqida qisqacha mazmini bayon etilgan.

Bugungi kunda mamlakatimizda oliy ta'limni tizimli isloh qilishning ustuvor yo'nalishlarini belgilash, oliy ta'limni modernizatsiya qilish, ilg'or ta'lim texnologiyalariga asoslangan holda ijtimoiy soha va iqtisodiyot tarmoqlarini rivojlantirish maqsadida ishlab chiqilgan "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish" konsepsiyasi asosida ulkan o'zgarishlar amalga oshirilmoqda[1]. Jumladan, yosh avlodning dunyoqarashini yuksaltirishda, ma'naviy-intellektual salohiyatini oshirishda, ularni o'z Vatanga hamda xalqiga sadoqatli qilib tarbiyalashda kreativlikni oshirishning muhim ahamiyatga ega ekanligi e'tirof etilmoqda.

Darhaqiqat, "2022 - 2026-yillarda xalq ta'limini rivojlantirish bo'yicha milliy dasturni tasdiqlash to'g'risida" O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 11.05.2022 yildagi PF-134-sonli Farmonida, Xalq ta'limi vazirligiga multimedia ilovalarini ishlab chiqish talabi qo'yilgan, unga ko'ra maxsus elektron tizimlar (S-testing, Onlinedu, Raqamli darsliklar va boshqalar) orqali multimedialar berib borilishi aytib o'tilgan[2]. 2022-yil yakuniga qadar yangi avlod darsliklari uchun 10 ta mobil elektron resurs va 100 ta multimedia mahsulotlarini yaratish ko'zda tutilgan. Mutaxassislar tomonidan tayyorlangan elektron resurslar o'quvchilarning bilimlarini to'ldirishga xizmat qiladi. Shuningdek, mavzular yuzasidan shakllantirilgan multimedia mahsulotlari, o'qituvchiga ko'makchi, ota-onalarga yo'l ko'rsatuvchi, o'quvchiga esa bilimlarni mukammal o'zlashtirish imkonini beradi. Shu bilan birga, multimedialar orqali o'quvchilar o'zlariga media ta'lim beradilar.

G.P.Maksimova «www.mediaeducation.ru» manbasiga tayanib, «media» lotincha «media» (vosita) so'zidan kelib chiqqan bo'lib, hozirgi kunda hamma joyda OKV – ommaviy kommunikatsiya vositalari (matbuot, fotografiya, radio, kinematografiya, televideniye, video, internetni ham o'z ichiga oladigan multimediyali kompyuter tizimlari) atamasi analogi sifatida qo'llaniladi, deb ta'riflaydi[16-119b].

A.K. Nazarmetova ta'rifida, media – bu aloqa va axborot uzatishning eng qadimgi turlari (imohoralar, tutunlar, barabanlar, qoyatosh bitiklari)dan tortib, global axborot oqimlarini yaratuvchi eng zamonaviylarigacha bo'lgan xilma-xil – vositalardir[19-3b].

A.A. Fedorov ushbu atamaga quyidagicha ta'rif beradi: «**Media (media, mass media)** – (ommaviy) kommunikatsiya vositalari – axborotni yaratish, yozib olish, undan nusxa ko'chirish, ko'paytirish, saqlash, tarqatish, idrok etish va subekt (mediamatn muallifi) va obyekt (ommaviy auditoriya) o'rtasida almashishning texnik vositalaridir»[5-23b].

O'qitishning zamonaviy usul va vositalarini amaliyotga joriy etish bugunning dolzarb vazifalaridan hisoblanadi. Shiddat bilan o'zgarib borayotgan dunyoda globallashuv jarayonlarining ijobiy tomonlari bilan birga, uning salbiy oqibatlari ham hayotimizga kirib kelmoqda. Bunday xatarlardan hayotimizni asrash, ma'naviy bo'shliqqa yo'l qo'ymaslik uchun, avvalo, ezgu insoniy g'oyalar va yuksak mahorat bilan yaratilgan asarlar orqali, bugungi kunda jahon maydonida yuz berayotgan keskin aql-zakovat va iste'dod musobaqasida bellashuvga qodir bo'ladigan yoshlarni tarbiyalashni hayotning o'zi taqozo etmoqdaki, buning uchun ta'lim muassasalarida dars berib, faoliyat yuritib kelayotgan o'qituvchiga zamon bilan hamnafas bo'lish, talab darajasida mehnat qilish, o'quvchi-yoshlarga ta'lim-tarbiya berishdek vazifa, katta mas'uliyat yuklanadi.

S.I Ozhegovning izohli lug'atida “kompetentlik - bu kimdir bilimga ega bo'lgan bir qator masalalar; birovning vakolatlari, huquqlari doirasi”[20, 325-b.].

Xutorskoy A.V. kompetensiya deganda shaxsning o'zaro bog'liq sifatlari yig'indisi tushuniladi (bilim, qobiliyat, ko'nikma, faoliyat usullari), kompetentsiya ostida - yuqori sifatli ishlab chiqarish faoliyati uchun zarur bo'lgan va ob'ektlar va jarayonlarning ma'lum doirasiga nisbatan aniqlangan; “shaxsning tegishli vakolatga ega bo'lishi, egaligi, shu jumladan, faoliyat predmetiga shaxsiy munosabati”

Shunday qilib, malakali bo'lish ma'lum bilimlarga, ma'lum bir xususiyatga ega bo'lishni, biror narsadan xabardor bo'lishni anglatadi; malakaga ega bo'lish - bu biron bir sohada ma'lum imkoniyatlarga ega bo'lishni anglatadi.

Biz professional kompetentlik malakaga qiziqamiz.

V.N.Vvedenskiyning fikricha[24,51-55b] kasbiy kompetentsiya bilim va ko'nikmalar to'plamini ifodalay olmaydi, u ehtiyojni va eng muhimi samaradorlikni, ularni amalda qo'llashni belgilashi kerak.

Endi “media kompetensiya” atamasini aniqlaylik.

G'arb va mahalliy manbalarda siz media kompetentsiyasining turli xil ta'riflarini topishingiz mumkin.

Masalan, nemis tilidagi ilmiy nutqda Media kompetentsiyasi - bu ijtimoiy tuzilma, ommaviy axborot vositalari orqali efirga uzatiladigan media-jamiyatda ma'lum funktsiyalarga ega bo'lgan o'ziga xos baholash tizimi.

Germaniyaning pedagogik ilmiy sohasida media kompetentsiya kommunikativ komponent hisoblanadi, kompetentsiya - bu media-texnologiyalarni tanlash va ulardan foydalanish, o'z media matnlarini yaratish va tarqatish, ommaviy axborot vositalarining jamiyatga ta'sirini tahlil qilish, ishlab chiqarish va tarqatish shartlarini baholash kabi qobiliyatlarga ega bo'lish bilan belgilanadi.

AQShda “media kompetentsiyasi” atamasining yetakchi ta'rifi “sog'lom turmush tarzi va ijtimoiy qadriyatlarni targ'ib qilish hamda oqilona iste'molchi odatlarini shakllantirish uchun turli axborot manbalari bilan ishlash va media resurslaridan foydalanish qobiliyati” [8,208b].

Media kompetentsiyasi quyidagilarni o'z ichiga oladi: tanqidiy fikrlash qobiliyatlari, ommaviy kommunikatsiya jarayonini tushunish, samarali media matnlarini yaratish qobiliyati va media matnlarini tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantirish.

Myasnikova T.I.[18], Fedorov A.V.[6], Grigorieva I.V.[9] kabi rus tadqiqotchilari o'qituvchining media kompetentsiyasini rivojlantirish g'oyasini himoya qiladi, chunki u talaba uchun bilim dirijyori hisoblanadi. O'qituvchining media kompetentsiyasini shakllantirish darajasida o'qituvchining media madaniyatini shakllantirishda ta'siri mavjud.

Rossiyalik media-pedagog A.V.Fedorov media kompetentligiga o'z ta'rifini beradi. Shaxsning media kompetentsiyasi deganda u "uning motivlari, bilimlari, ko'nikmalari, qobiliyatlari (ko'rsatkichlar: motivatsion, kontaktli, axborot, idrok etish, sharhlovchi / baholash, amaliy-operatsion/faoliyat, ijodiy), tanlashga, foydalanishga hissa qo'shadigan umumiylikni tushunadi. , turli tip, shakl va janrdagi mediamatnlarni tanqidiy tahlil qilish, baholash, yaratish va uzatish, jamiyatda ommaviy axborot vositalari faoliyatining murakkab jarayonlarini tahlil qilish" [6, 460-465b].

Biz T.M.Goncharovning fikriga qo'shilamiz, u "media – kompetentsiya-bu media-faoliyat davomida olingan ma'lumotlarni qidirish, olish, iste'mol qilish, ijodiy qayta ishlash, uzatish va saqlash, shuningdek, o'z xabarlarini yaratish va ommaviy axborot vositalariga joylashtirish imkonini beradigan kasbiy kompetentsiya turi" [8, 208b].

Keling, "o'qituvchining media kompetensiyasi" atamasini aniqlaylik. Bo'lajak o'qituvchilarning media kompetentsiyasi muammosiga bag'ishlangan tadqiqotlarni tahlil qilish, L.A. Ivanovning ta'rifiga olib keladi, u hozirgi vaqtda ta'lim tizimi bitiruvchilarini axborot jamiyatida hayotga tayyorlashning pragmatik modeliga qayta qurilayotganligini yozadi. «Hozirda media kompetentsiya shaxsning eng muhim sifatlaridan biriga aylanib bormoqda va uni shakllantirish umumiy pedagogikaning dolzarb muammolaridan biridir» [12, 20b].

O'qituvchining media kompetentsiyasi Fedorov A.V. turli yoshdagi auditoriyada ommaviy axborot vositalarining ta'lim faoliyatiga hissa qo'shadigan motivlar, bilim, ko'nikma, qobiliyatlar yig'indisida ko'radi.

Chet ellik olimlar tajribasiga asoslanib, Fedorov A.V. shaxs va o'qituvchining media kompetentsiyasi ko'rsatkichlarining quyidagi tasnifini taklif qiladi:

1.**Motivatsion-media** aloqa motivlari bilan birgalikda mediamatnlar: janr, tematik, hissiy, epistemologik, gedonistik, psixologik, axloqiy, intellektual, estetik, terapevtik;

2. **Aloqa** - ommaviy axborot vositalari bilan aloqa (aloqa) chastotasi va media-madaniyat asarlari (media matnlari);

Aloqa chastotasi - bu media rejalashtirish atamasi bo'lib, har bir foydalanuvchi uchun reklama necha marta ko'rsatilishini bildiradi[27].

3.**Axborot** - terminologiya, nazariya va tarixni bilish media madaniyati, ommaviy kommunikatsiya jarayoni;

4.**Perceptual** - media matnlarni idrok etish qobiliyati;

5.**Sharhlovchi** (baholash) - tanqidiy qobiliyatlar jamiyatda ommaviy axborot vositalarining faoliyat ko'rsatish jarayonini hamda ommaviy axborot vositalarini idrok etish va tanqidiy fikrlash rivojlanishining ma'lum darajalari asosida turli tip va janrdagi media matnlarni tahlil qilish;

6.**Amaliy-operativ** (faoliyat) - ma'lum media va media matnlarni tanlash, o'z media matnlarini yaratish va tarqatish qobiliyati, media sohasida o'zini o'zi tarbiyalash qobiliyati;

7.**Ijodiy** – faoliyatning turli jabhalarida ijodkorlikning mavjudligi" [7, 110-b].

Fedorovning so'zlariga ko'ra A.V. [7], ommaviy axborot vositalari va media-matnlar bilan aloqa qilishning janr va tematik motivlari, masalan, terapevtik motivlarga qaraganda, shaxs va o'qituvchining media-kompetentsiyasini yanada rivojlantirishga yordam beradi. Shaxs media-madaniyat asarlariga qanchalik tez-tez murojaat qilsa, media-matnlarni tanlash, yaratish va tarqatishni shunchalik yaxshi o'rganishi mumkin. Media muhiti haqidagi bilim qanchalik ko'p

bo'lsa, media ma'lumotlarini idrok etish va talqin qilish qobiliyati qanchalik yaxshi shakllangan bo'lsa, shaxs media kompetentsiyasini shunchalik yaxshi shakllanadi.

Biz media kompetentsiyasining o'z-o'zini loyihalashini tushunamiz bo'lajak o'qituvchining yuqori media madaniyati koordinatalarida bunday kompetentsiyaning invariantlari mazmuniga asoslanib, media kompetentsiya tashuvchisi sifatida o'z shaxsiyatining qiyofasini (modelini) yaratish bo'yicha faoliyatini va uning traektoriyasini (dasturini) tuzishda ushbu obrazni media sohasidagi faoliyatning asosiy turlarida gavdalantirishi kerak.

O'qituvchining media kompetentsiyasini yanada samarali shakllantirish uchun o'z-o'zini loyihalash ilmiy qonunlar, umumiy mexanizmlar va yagona sxemalarga asoslanishi kerak. Bunday sxemalar nafaqat o'qituvchilari tomonidan qo'llanilishi muhim, balki o'qituvchilar tomonidan - kasbiy o'zini o'zi belgilash, kasbiy o'sish, uzluksiz o'z-o'zini tarbiyalash, kasbiy faoliyatini takomillashtirish, kasbiy mahoratda deb tushunamiz.

Xulosa: O'qituvchilarda media va axborot ko'nikmalarini rivojlantirish ilg'or media kompetentsiyani talab qiladi. O'qituvchilar auditoriyada multimediya proyektoridan (bugungi kunda kamdan kam hollarda taqdimotsiz ma'ruza qilinadi), video materiallardan, interaktiv doskadan faol foydalanadilar. Ba'zi o'qituvchilar muloqot qilish uchun ijtimoiy sahifa ochdilar va o'qituvchilar uchun so'ngi ma'lumotlarni joylashtirdilar. Bunda onlayn jamiyat a'zolari professional rivojlanish uchun foydalanishadi.

Media ta'lim natijasida media savodxonlik faqat o'qituvchilarning zamonaviy axborot texnologiyalarini o'zlashtirishi yoki axborotni tanqidiy tahlil qilish ko'nikmalarini rivojlantirish bilan cheklanib qolmaydi. Media ta'lim konseptsiyasiga kengroq qarash talab etiladi. Axborotdan samarali va tezkor foydalanishda o'qituvchi muayyan muammoni hal qilishda zarur bo'lgan ma'lumotlar turini aniqlay oladi, bu ma'lumotlarga samarali va tez kirishi mumkin; qiziqtirgan ma'lumotlarga kirish uchun kalit so'z va tegishli atamalarni aniqlashi; potensial axborot manbalarining turli xil turlarini, formatlarini aniqlashi va yana ko'plab ishlarni bajarishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAP RO'YXATI

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 29.04.2019 yildagi PF-5712-son O'zbekiston respublikasi xalq ta'limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida
2. 2022 — 2026-yillarda xalq ta'limini rivojlantirish bo'yicha milliy dasturni tasdiqlash to'g'risida. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 11.05.2022- yildagi PF-134-son farmoni va uning 1-ilovasi – // Elektron manba. O'zbekiston Respublikasi Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi
3. Babadjanov S.S. Oliy ta'lim muassasalari o'qituvchilarining mediakompetentligini rivojlantirishning nazariy-metodik asoslari // Xalq ta'limi ilmiy-metodik jurnali. – Toshkent: 2016. – B. 24.
4. Бодалев, А. А. Психология общения. Энциклопедический словарь / Под ред. А. А. Бодалева. - Москва : Когито-Центр, 2011. - 600 с.
5. Abduqodirova Dilobarbonu Erkinjon qizi *"Oilaviy ajrimlar natijasida vujudga kelgan noto'liq oiladagi ona shaxsini farzand tarbiyasiga ta'siri"*. Toshkent 2023
6. Mirzaeva, S. R. (2021). Talaba valeologik ongining psixologik himoya mexanizmlari bilan determinantlashuvi. Science and Education, 2(Special Issue 1), 133-143.
7. Rustamovna, M. S. (2020). Psychological features of attitudes of students to their own health in conflict situations. journal of critical reviews (No. 17, pp. 3071- 3076). ISSN-2394-5125 VOL 7.
8. Tursunboyev, S. (2023). Boshlang'ich ta'limda dezadaptatsiyaning psixologik xususiyatlari. Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры, 3(11), 142-145.

9. Baxtiyarovich, T. S., & Mirzaeva, S. R. (2023). Deadaptation of elementary students. *Horizon: Journal of Humanity and Artificial Intelligence*, 2(4), 173-175.
10. Abdurasulov J., & Pardabayeva, M. (2024). MUSOBAQADAN OLDIN SPORTCHILARNI PSIXOLOGIK TAYYORLASH. *Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры*, 4(6 Part 2), 73-76. извлечено от <https://inacademy.uz/index.php/ejsspc/article/view/34717>
11. Burieva, K. E., & Kamilova, Z. A. (2022). The psychology of adolescence. *Scientific progress*, 3(4), 923-929.
12. Sh.Umarova 2024. Psychological Features Of Workers And Factors Affecting Them. *Pedagogical Cluster-Journal of Pedagogical Developments*. 2, 9 (Sep. 2024), 52-63.
13. X.Raximova 2024. Current Role And Requirements Of Digital Pedagogy. *Pedagogical Cluster-Journal of Pedagogical Developments*. 2, 9 (Sep. 2024), 38-51.
14. 2024. Psychological Features Of Workers And Factors Affecting Them. *Pedagogical Cluster-Journal of Pedagogical Developments*. 2, 9 (Sep. 2024), 52-63.
15. 2024. Current Role And Requirements Of Digital Pedagogy. *Pedagogical Cluster-Journal of Pedagogical Developments*. 2, 9 (Sep. 2024), 38-51.
16. Абдурасулов, Ж. (2022). ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В УСВОЕНИИ УРОКОВ ИСТОРИИ.
17. Abduqodirova, D., & Abdurasulov, J. (2025). YOSHLARDA HARBIY-VATANPARVARLIK TUYG'USINI TAKOMILLASHTIRISHNING PSIXOLOGIK HUSUSIYATLARI. Педагогика и психология в современном мире: теоретические и практические исследования, 4(1), 50-53. извлечено от <https://in-academy.uz/index.php/zdpp/article/view/42882>
18. Жўраев, Ш. ., & Абдурасулов, Ж. (2024). ҲАРБИЙ ЖАМОАДАГИ ИЖТИМОЙ ФИКР. Журнал академических исследований нового Узбекистана, 1(2), 97-103. извлечено от <https://in-academy.uz/index.php/yoitj/article/view/28151>
19. Abdurasulov, J. 2022. HARBIY KOMPETENTSIYA KURSANTNING KASBIY MAHORATINI SHAKLLANTIRISHNING KALITI SIFATIDA. *Евразийский журнал социальных наук, философии и культуры*. 2, 11 (окт. 2022), 231-234.
20. Abdurasulov, J. CHAQIRUVGA QADAR BOSHLANG'ICH TAYYORGARLIK FANI O'QITUVCHISIGA QO'YILADIGAN TALABLAR. *EJAR* 2022, 2, 983-988.